

Ernest XEMINGUEY

CHOL VA DENGIZ

Qissa

Ibrohim G'OFUROV tarjimasi

Toshkent

«Yosh gvardiya» nashriyoti

1986

Chol qayiqda yolg'iz o'zi Golfstrimda baliq ovlardi. Dengizga chiqayotganiga mana sakson to'rt kun ham to'ldi, ammo hali bironta baliq tutganicha yo'q. U bilan qirq kun bola birga bo'ldi. Hadeganda qo'li quruq qaytavergach, ota-onasi unga endi cholning o'ta-ketgan Salao, ya'ni «o'lguday omadi yurishmagan odam» ekanini aytib, bundan buyon boshqa qayiqda dengizga chiqish kerakligini qulog'iga quydilar. Haqiqatan ham birinchi haftaning o'zidayoq bu qayiqda baliq desa arziguday uchta baliq tutib kelishdi. Deyarli har kuni cholning dengizdan quruq qaytayotganligini ko'rib bola ichichidan ezilar edi. U cholning uskunalari, changak, garpun va machtaga o'ralgan yelkanlarini tashishga yordamlashgani qirg'oqqa kelardi. Dag'al matodan to'qilgan yelkan yamalaverib, ola-quroq bo'lib ketgan, o'rog'liq holda yaksoni chiqqan polkning yaloviga o'xshardi.

Chol oriq va holdan toygan, ensasini chuqur ajinlar tilib o'tgan, betlari esa quyosh nurining tropik dengiz yuzidan aks etib chiqishidan paydo bo'ladigan beozor teri rakining jigar rang dog'lari bilan qoplangan edi.

Dog'lar cho'zilib gardanigacha tushgan, yirik baliqlarni tortib olayotganda, chizimchalar o'yib yuborgan qo'llarida chuqur chandiqlari ko'rinardi. Ammo bu izlar ichida yangisi yo'q, hammasi ham uzoq suvsizlikdan qaqrab yotgan biyobon darzlari singari ko'hna edi. Cholda nimaiki bor bo'lsa, bari ham eski, faqat dengiz tusini olgan moviy, mardona odamlarnikiga xos quvnoq ko'zlari bundan mustasno edi.

— Santyago,— dedi bola bog'log'liq qayiq turgan qirg'oqdan yuqorilab ketgan yo'l osha ko'tarilisharkan,— endi yana sen bilan dengizga chiqishim mumkin. Hozir bir oz pul ishlab qo'ydik.

Chol bolani baliq oviga o'rgatgan, shuning uchun ham bola uni yaxshi ko'rardi.

— Yo'q,— dedi chol,— sen baxti chopgan qayiqda ov qilyapsan. O'shanda qolganing ma'qul.

— Esingda bormi, bir vaqtlar rosa sakson yetti kun dengizga chiqib, qup-quruq qaytuvding, keyin ikkalamiz ketma-ket uch hafta kuniga katta-katta baliq ushlab keltirganmiz.

— Esimda,— dedi chol,— sen menga ishonmaganingdan ketganing yo'q, bilaman.

— Otam majbur qildi. O'zim bo'lsam, hali kichkinaman, shuning uchun ularning aytganini qilishim kerak.

— Bilaman,— dedi chol.— O'zi ham shunday bo'lishi kerak.

— Otam bo'lsa, uncha ishonqiramaydi.

— Ha,— dedi chol.— Biz esa ishonamiz. To'g'rimi?

— Bo'lmasa-chi. Istasang, yur, seni Terrasda pivo bilan mehmon qilaman. Keyin asboblarni olib ketamiz.

— Hay, mayli,— dedi chol.— Baliqchi baliqchini siylamoqchi ekan, demak...

Ular Terrasga kelib o'tirishdi. Ko'pgina baliqchilar cholni mazax qilishar, ammo u buni ko'ngliga og'ir olmas edi. yoshi ulg'ayibroq qolgan baliqchilar esa unga qarab xafa bo'lib ketishar, biroq sir boy bermas va oqim haqida, qarmoqni qancha chuqurlikka tashlashlari, obi-havo, nihoyat, dengizda nimalar ko'rishgani to'g'risida beozor gurunglashib o'tirishardi. Bugun ishi o'ngidan kelganlar ovdan allaqachon qaytishgan va o'lja marlinlarini tozalab, bir juft taxta ustiga ko'ndalang qo'yishgancha to'rtovlashib ularni baliq omboriga eltib topshirishgan edi. Bu yerdan baliqlarni refrijeratorda Gavana bozoriga keltirib sotardilar.

Akula ovlab kelgan baliqchilar esa, ularni ko'rfazning narigi qirg'og'idagi zavodga topshirishardi. U yerda akulalarni bloklarga osib qo'yib, jigarlarini sug'urib olishar, qanotlarini kesib, terisini shilishgandan so'ng, go'shtini tuzlashga parrak-parrak qilib kesishardi.

Shamol sharqdan esdi deguncha, o'zi bilan akula korxonasining qo'lansa hidini olib kelardi; ammo bugun hid deyarli sezilmas, chunki shamol shimoldan esa boshlab, ko'p o'tmay butunlay tingan edi. Shuning uchun ham Terras serquyosh va so'lim edi.

— Santyago,— dedi bola.

— Xo'sh?— javob berdi chol. U stakanidagi pivoga tikilib o'tirarkan, uzoq o'tgan kunlarni eslardi.

— Ertaga senga sardin tutib keltirsam, maylimi?

— Ovora bo'lma. Yaxshisi, borib beysbol o'yna. Hali eshkak urishga kuchim yetadi. Rodjelio bor — to'r tashlab turadi.

— Yo'q, xo'p deya qolgin. Rost, sen bilan birga baliq ovlashim mumkin emas ekan, ul-bulingga yordamim tegsa deyman.

— Axir, sen meni pivo bilan siylayapsan-ku, — dedi chol.— Endi katta yigit bo'lib qolding.

— Birinchi marta meni dengizga olib chiqqaningda yoshim nechada edi?

— Beshda. Qayiqqa tirik baliqni tortib olganimda, u sag'al bo'lmasa hamma narsani chilparchin qilib yuborayozgan va sen ham bazo'r jon saqlab qolgan eding, esingdami?

— Esimda. U quyrug'i bilan urib bankani sindirgan, sen bo'lsang, uni to'qmog'ing bilan rosa do'pposlagan eding. Meni qayiqning mayda-chuydalar yotgan burniga itqitib yuborgansan, Qayiq zirillab qaltirovdi, xuddi o'tin chopganday to'qmog'ingni to'q-to'q ovozi eshitilib turuvdi. Hamma yoqni chuchmal qon hidi bosib ketgan edi. Bularning bari esimda.

— Rostdan ham bularning hammasi esingdami, yoki keyin senga aytib berganmidim?

— Meni o'zing bilan dengizga olib chiqqan kuningdan tortib, hammasi esimda.

Chol oftobda qizarib ketgan, inonuvchan va mehribon ko'zlari bilan unga qaradi.

— Agar o'z o'g'lim bo'lganingda, hozir ham seni o'ylab-netib o'tirmay, dengizga olib chiqardim. Amma o'z ota-onang bor, boz ustiga baxti chopgan qayiqda ov qilyapsan.

— Kel endi, senga sardin tutib keltiray, yo'q demagin. Innaykeyin, to'rt dona xo'rak topib kelamai. Qaerdan topishni o'zim bilaman.

— Menda hali bugungilari shundoq turibdi. Ularni tuzlik yashikka solib qo'ydim.

— Senga to'rtta yangisini tutib kelaman.

— Bittasi ham yetadi,— e'tiroz bildirdi chol.

U, shunday ham kelajakka na ishonchini va na orzu-omolini yo'qotmagan bo'lsa-da, hozir bu hislar uning qalbida, go'yo dengizdan kishining qulfi-dilini ocha-digan shabboda esgandagidek, mustahkamlana borardi,

— Ikkita,— dedi bola.

— Mayli, ikkita,— taslim bo'ldi chol.— Mabodo, sen ularni o'g'irlab olmaganmisan? —

Kerak bo'lsa, o'g'irlardim ham. Ammo ularni sotib olganman.

— Rahmat,— dedi chol.

Itoatkorlik ruhi qachondan boshlab o'z qalbida qo'nim topgani ustida bosh qotirib o'tirmoqlik uchun chol benihoya soddadil edi. Ammo u o'zining itoatgo'y bo'lib qolganini va bu itoatdan u o'z nomusi, insonlik qadr-qimmatini yo'qotmaganligini bilar edi.

— Agar oqim o'zgarmasa, ertaga kun yaxshi bo'ladi,— dedi chol.

— Qaerda ov qilmoqchisan?

— Qirg'oqdan uzoqroq joyda. Shamol o'zgarganda qaytaman. Tong otmasdan chiqaman.

— Sherigimni ham uzoqroqda ov qilishga ko'ndirish kerak bo'ladi. Agar qarmog'ingga juda katta baliq ilinib qolsa, biz yordamlashib yuboramiz.

— Uning qirg'oqdan ko'proq uzoqlashishga tobi-pobi yo'q.

— Shunaqa,— dedi bola.— Ammo men uning ko'zi o'tmaydigan biron narsani topishga harakat qilaman. Juda bo'lmasa, chaykalar bor-ku o'shanda uni tilla makrel tutamiz deb uzoqroqqa borishga ko'ndirish mumkin.

— Nahotki uning ko'zlari shu qadar ojiz bo'lib qolgan bo'lsa?

— Nimasini aytasan, ko'r desa ham bo'ladi.

— Qiziq. U, axir, hech vaqt toshbaqa ovlamas edi, shekilli. O'zi shu toshbaqa ovi hammadan ham ko'zni o'tmas qilib qo'yadi.

— Lekin sen shuncha yil toshbaqa deb, Moskit qirg'og'iga borsang ham, ko'zlaring baribir, joyidaku.

— Menmi? Mening zuvalam o'zi boshqacha uzilgan.

— Agar juda ham kattakon baliq duch kelib qolsa kuching yetarmikin?

— Yetsa kerak deb o'ylayman. Hamma gap — epchillikda.

— Asboblarni uyga eltib qo'yaylik-a. Keyin men to'rni olib, sardin tutishga boraman.

Ular asboblarni qayiqdan tushirishdi. Chol yelkasiga machtani oldi, bola esa, jigarrang kalava ipdan chambarchas to'qilgan qarmoq chilvirlari solingan yashik, changak va dastali garpunni ko'tardi. Qayiqda xo'raklar solingan yashik hamda yirik baliqlarni suv betiga tortib chiqarilganda, ularni garang qnlash uchun ishlatiladigan to'qmoq qoldi. Cholning asbob-uskunalarni o'g'irlab ketish hech kimning xayoliga ham kelmasa kerak edi, ammo yelkan va og'ir anjomlar tun shabnamidan nam tortib qolmasligi uchun ularni uyga olib borib qo'ygan ma'qul edi. Garchi chol o'z narsalariga shu yerlik odamlardan birontasi ham ko'z olaytirmasligiga amin bo'lsa-da, harqalay, changak va garpunni yomon ko'zdan xoliroq tutishga harakat qilardi.

Ular yo'ldan cholning kulbasiga ko'tarildilar va lang ochiq eshikdan ichkariga kirishdi. Chol machta va unga o'ralgan yelkanini devorga suyadi, bola esa, qo'lidagi narsalarni uning yoniga qo'ydi. Machtaning uzunligi bu yerda ougua deb ataladigan qirol palmalarining yaproqlaridai qurilgan kulbaning bo'yiga teng edi. Kulbada karavot, stol, stul va quruq sahnga pistako'mir bilan obi yovg'on tayyorlash uchun o'yilgan o'choq bor edi. Uning tekislab quritilgan tolasimon yaproqlardan bo'lgan jigar rang devorlarini Tangri qalbi va Santa Maria del Cobre ning rangdor oleagrafiya bilan ishlangan tasviri bezab turar edi. Bular unga marhum xotinidan qolgan edi. Qachonlardir devorda xotining rangdor surati ham osig'liq turardi, ammo, keyin chol uni bekitib qo'ydi, chunki ko'zi tushsa juda-juda ezilib ketardi. Endi surat burchakdagi tokchada, toza ko'ylak ostida yotardi.

— Kechki ovqatga nimang bor?—so'radi bola.

— Bir tovoq sariq guruch bilan baliq. Yeysanmi?

— Yo'q, men uyda ovqatlanaman. Senga o't yoqib beraymi?

— Kerakmas. Keyinroq o'zim yoqaman. Balki, guruchni sovuqligicha yerman.

— To'rni olsam maylmmi? — Bemalol.

To‘r-po‘r degan narsadan allaqachonq nom-nishon qolmagan — uni qay mahal pullab yuborishgani bolaning yodida edi. Shunday bo‘lsa ham, har ikkovlari buni bilmaganga solishar va o‘zlarini go‘yo cholda to‘r borday tutishar edi. Mis tovoqda sariq guruch bilan baliq ham yo‘q edi, bola buni ham bilardi.

— Sakson besh — baxt keltiruvchi raqam,— dedi chol,— Qalay, ertaga ming qadoqli baliq tutishimga ko‘zing yetadimi?

— Men to‘r topib sardin tutgani boraman. Hozircha ostonada o‘tirib tur, bu yerga oftob tushib turibdi.

— Mayli. Menda kechagi gazeta bor. Beysbol haqida o‘qib turaman.

Cholda haqiqatan ham gazeta bormidi, yoki bu ham yelg‘on gapmidi, bola bilmasdi. Lekin chol karavot tagidai chini bilan ham gazeta oldi.

— Menga buni vino do‘konida Periko berdi,—deb tushuntirdi chol.

— Men sardin tutamanu qaytaman. O‘zimirni ham, senikini ham birga muzga qo‘yaman, ertalab bo‘lishib olamiz. Qaytib kelganimda, beysbol haqida gapirib berasan.

— «Yanki»ning yutqazishi mumkin emas.

— Klivlend «Hindilari» ularni boplab qo‘ymasa deb qo‘rqaman.

— Qo‘rqma, o‘g‘lim. Ulug‘ Di Madjioni bir eslagin-a.

— Men faqat «Hindilar»dangina emas, Detroyt «Yo‘lbarlari»dan ham qo‘rqaman.

— Xudo ko‘rsatmasin, sen hali tsintsinatilik «Qiziltanlar»dan ham, Chikago «Oq paypoqlari»dan ham qo‘rqib o‘tirarsan.

— Gazetani o‘qib tur, men qaytgach, gapirib berasan.

— Menga qara, sakson besh raqamli lotereya biletini sotib olsak-chi, nima deysan? Axir, ertaga sakson beshinchi kun-ku!

— Olsak, olaveramiz-da,— dedi bola,— Balki sakson yetti raqamligi yaxshidir? Axir, o‘tgan gal sakson yetti kun bo‘lgan edi-ku.

— Bir narsa ikki marta hech qachon qaytarilmaydi. Sen sakson besh raqamli biletini topa olasaimi?

— Qidirib ko‘raman.

— Bir dona. Ikki dollaru ellik tsentligidan. Buni qaerdan qarz olsak ekan?

— Bundan osoni yo‘q. Men ikki dollaru ellik tsentni xohlagan vaqtimda qarz olishim mumkin.

— Olaman desam, men ham ilojini qilardimu, biroq men qarz olmaslikka harakat qilaman. Oldin qarz olasan, keyin sadaqa so‘raysan.

— Ehtiyot bo‘l, qariya, tag‘in shamollab qolmagin. Sentyabr ekanligini unutma.

— Sentyabrda yirik baliq ko‘payadi. May oyida baliq ovlash har kimning ham qo‘lidan keladi.

— Xo‘p, bo‘lmasa, men sardinni to‘g‘rilab kelay, - dedi bola.

Bola qaytib kelganda, kun botgan, chol esa kursida o‘tirganicha, uyquga ketgan edi. Bola karavotdan eski soldat odeyalini olib, kursi suyanchig‘i aralash cholning yelkasini yopib qo‘ydi. Bu yelkalar cholning keksayib qolganiga qaramasdan zabardast, bo‘yni ham, undan qolishmaydigan darajada baquvvat va hozir, chol bo-shini ko‘kragiga solintirib uxlagan tobda, ajinlari ham u qadar ko‘zga tashlanmas edi. Uning ko‘ylagi ham xuddi yelkaniday qirq yamoq bo‘lib ketgan, yamoqlar quyosh taftidan ola-bula tusga kirgan edi. Ammo cholning yuzi harqalay ancha qarimsiq bo‘lib qolgan va hozir ko‘zlari yumilib uyquga ketganda, xuddi jonsizga o‘xshab ko‘rinardi. Cholning tizzasida, uchib ketmasin deb, tirsak bilan bosib olingan gazeta yotardi. U oyoq yalang edi.

Bola uni uyg‘otib o‘tirmay chiqib ketdi, qaytib kyolganda, chol hamon uyquda edi.

— Tur!—uyg‘otdi uni bola va qo‘lini cholning tizzasiga qo‘ydi.

Chol ko‘zini ochdi va bir muddat qaerdandir, juda uzoqlardan qaytayotganday bo‘lib turdi. Keyin u jilmaydi.

— Nima olib kelding?

— Yegulik keltirdim. Hozir ovqatlanamiz.

— Hali uncha ochiqqanim ham yo‘q.

— Kelsang-chi endi, och qoringa baliq ovlab bo‘larmishmi?

— Ba‘zan shunday ham bo‘lgan,— dedi chol o‘rnidan qo‘zg‘alarkan, gazetani taxlay turib, so‘ng u odeyalini yig‘ishtira boshladi.

— Odeyalni yig‘ishtirma, — dedi bola. — Men tirik ekanman, ovqatlanmasingdan turib, seni baliq ovlashga qo‘ymayman.

— Unday bo‘lsa, dard ko‘rmagin, umring uzoq bo‘lsin,— dedi chol.— Qani, nima yeymiz.

— Qora loviya bilan guruch, qovurilgan banan va yaxna go‘sh.

Bola ovqatni Terras restoranidan metall idishda olib kelgan edi. U vilka, pichoq va qoshiqlarni cho‘ntagiga solib olgan, bularning har biri alohida-alohida qog‘oz salfetkalarga o‘ralgan edi.

— Shuncha narsani senga kim berdi?

— Restoran xo‘jayini, Martin.

— Unga rahmat deb qo‘yish kerak.

— Xotirjam bo‘l, men uni rozi qildim,— dedi bola.

— Men unga katta baliqning eng sergo‘sh joyidan beraman,— dedi chol.— Axir, bu uning bizga qilayotgan birinchi yordami emas-ku.

— Yo‘q, birinchi emas.

— Unday bo‘lsa, bir bo‘lak go‘sh ozlik qiladi. U bizga ko‘p yaxshilik qilgan.

— Bugun-chi, pivo ham berdi.

— Men hammadan ham konservalangan pivoni yaxshi ko‘raman.

— Bilaman. Lekin bugun u shishada pivo berdi. Shishasini qaytarib beraman.

— Xo‘p, rahmat senga,— dedi chol,— kel, ovqatlanaylik.

— Men senga qachondan beri ovqatlanaylik deyapman,— dedi mehribonlik bilan bola.— Ovqat sovub qolmasin deb, idishning og‘zini ochmay, kutib turib-man.

— Hay mayli, yuvinib olsam bo‘lardi-da. «Qaerda ham yuvinarding?»— o‘yladi bola. Bu yerdan kolonkagacha ikki kvartal bor edi. «Unga sovun va yaxshi sochiq olib berish zarur, suvning ham ketini uzmaslik kerak. Bu to‘g‘rida nega avval o‘ylab ko‘rmagan ekanman. Unga yangi ko‘ylak, qishki kurtka, biron etik-petik va yana bir odeyal ham lozim».

— Lazzatli go‘sh ekan,— maqtadi chol.

— Beysbol haqida gapirib ber,— so‘radi undan bola.

— Amerika ligasida, men aytganimdek «Yanki» yutyapti, — mamnuniyat bilan so‘zlay boshladi chol.

— Shundayku-ya, lekin bugun ularning tozayam tit-pitini chiqarib yuborishdi.

— Bu hech gap emas. Yana ulug‘ Di Madjio o‘yinning payxovasini olgan.

— Komandada uning bir o‘zi emas-da.

— To‘g‘ri-yu. Lekin hamoi o‘yinning natijasi unga bog‘liq.— Bruklinliklar bilan filadelfiyaliklar o‘ynaydigan ikkinchi ligada esa yutishga faqat bruk-linliklarda imkoniyat bor. Dik Sayzler qanday o‘ynaganligini sen har holda eslasang kerak? Eski parkda bo‘lgan o‘yindagi uning zarbalarini aytmaisanmi? Bay-bay.

— Juda zo‘r-e, qurg‘ur! U hammadan uzoqqa otadi.

— Uning Terrasga kelgani esingdami? Men uni o‘zim bilan birga baliq oviga taklif qilmoqchi bo‘ldim-u, lekin iymandim. Senga taklif qil desam, sen ham uyalding.

— Esimda. Men qo‘rqib tentaklik qildim. Kim biladi, balki, rozi bo‘larmidi? O‘la-o‘lguncha esdan chiqmaydigan ish bo‘lardi-da.

— Qani endi ulug‘ Di Madjioni o‘zimiz bilan birga dengizga olib chiqolsak, a?— dedi chol.— Otasi baliqchi bo‘lgan deyishadi. Kim biladi, balki uning o‘zi ham bir vaqtlar bizga o‘xshagan kambag‘al bo‘lgandir. Aytganimizda, kelishga or qilib o‘tirmasdimi balki.

— Ulug‘ Sayzlarning otasi hech qachon kambag‘al bo‘lgan emas. Mening yoshimda u chinakam komandada o‘ynar ekan.

— Men bo‘lsam sening yoshingda yelkanli kemada yunga bo‘lib, Afrika qirg‘oqlariga suzib borganman. Kechqurunlari yo‘lbarslarning qirg‘oqqa chiqishini ko‘rganman.

— Bir gapirib beruvding.

— Xo‘sh, biz nima haqda gaplashmoqchimiz o‘zi — Afrika to‘g‘risidami yoki beysbol haqidami?

— Yaxshisi beysbol haqida. Menga buyuk Djon Mak-Grou haqida gapirib ber.

— U ham avvallari bizning Terrasimizga kelib turardi. Ammo ichib olsa, tamom, unga hech ham bas kelib bo‘lmasdi. U faqat beysbolgina emas, ot jinnisi ham edi. Har doim cho‘ntagida musobaqa programmasini olib yurar va telefon orqali otlarning nomini atab, ularga pul tikardi.

— U ulug‘ trener edi,— dedi bola.— Otam, u butun dunyoda eng ulug‘ trener bo‘lgan deydi.

— Uni boshqalardan ko‘proq ko‘rgani uchun shunday deydi. Agar Dyuroshe ham biz tomonlarga har yili kelib turganda, otang uni ham dunyoda eng ulug‘ trener, deb maqtagan bo‘lardi.

— Seningcha, eng ulug‘ trener kim? Lyukmi yoki Mayk Gonsalesmi?

— Menimcha, ular bir-birlaridan qolishmaydi.

— Dunyoda eng chapdast baliqchi bo‘lsa — sensan.

— Unday emas. Mendan ham zo‘r baliqchilarni ko‘rganman.

— Qu e Va!¹ — dedi bola.— Dunyoda yaxshi baliqchilar kam emas, juda ajoyiblari ham bor. Lekin sening oldingga tushadigani yo‘q.

— Rahmat. Sen shunday deb o‘ylasang, xursandman. Menga judayam katta baliq tushmaydi, deb umid qilaman, aks holda, ishni do‘ndirolmay qolib hafsalangnn pir qilib qo‘ymasam, deb qo‘rqaman.

— Haqiqatan ham avvalgi kuching bo‘lsa, dunyoda sen eplolmaydigan baliq topilmasa kerak.

— Balki, ilgarigi kuchim qolmagandir. Lekin menda g‘ayrat bor, chidamim ham yetarli.

— Endi sen yotib uxla, ertalab tetik bo‘lib turishing kerak. Men bo‘lsam idishlarni olib borib beraman.

— Mayli. Xayrli kech. Ertalab men seni uyg‘otaman.

— Sen men uchun naq qo‘ng‘iroq soatning o‘zisan,— dedi bola.

— Men uchun qarilikning o‘zi qo‘ng‘iroq soat. Chollar nega juda barvaqt turisharkin-a? Nahotki, buni qolgan umrlaridan bir kunini bo‘lsa ham cho‘zish niyatida qilishsa?

— Bilmadim. Faqat shuni bilamanki, yoshlar qattiq va ko‘p uxlashadi.

— Boshimdan o‘tgan, bilaman,— dedi chol.— Men seni vaqtida uyg‘otaman.

— Negadir meni anovi uyg‘otganini yoqtirmayman. Xuddi men undan qolishadigandek. — Tushundim.

— Xayrli kech, Santyago.

Bola ketdi. Ular chiroq yoqmasdan ovqatlanishganidan, chol qorong‘ida yechinib yotdi. U kiyimlariga gazetani ham qo‘shib o‘rab, yostiq o‘rniga boshiga qo‘ydi. Chol odeyaliga burkanib, karavotning quruq prujinalariga tashlab qo‘yilgan eski gazetalar ustiga cho‘zildi.

¹ Qo‘ysang-chi!

U yotdi-yu, uxlab qoldi. Uyqusida yoshlik chogʻlari oʻtgan Afrika, uning uzun, oltin qirgʻoqlari va koʻzni qamashtirgudek oppoq sayozliklar, yuksak qoya va hay-batli qoʻngʻir togʻlar tushiga kirdi. Endi u yana har kecha uyqusida shu qirgʻoqlarga qoʻnar, uvvos bilan otilgan toʻlqinlarning shovqinini eshitar va yerlilar tushgan qayiqni toʻlqin qirgʻoqqa qanday surib borayotganini koʻrib turardi. Tushida u hamon palubadan chiqayotgan los va smola isini tuyar, dimogʻiga ertalabki shamol qirgʻoqdan olib kelgan Afrika nafasi urilardi.

Odatda shu boʻy dimogʻiga kirdi deguncha, chol uygʻonib ketar va kiyinib, bolani uygʻotgani joʻnardi. Ammo bugun oʻsha qirgʻoq hidi juda erta dimogʻiga urildi va bu tushida boʻlayotganini bilgach, dengizdan turtib chiqqan qoyalarning oq choʻqqilarini, Kanar orollarining gavan va koʻrfazlarini yana bir bor koʻrish uchun uyqusidan bosh koʻtargisi kelmadi.

Soʻnggi paytlarda uning tushiga na toʻfonlar, na xotinlar va na buyuk voqealar, na ulkan baliqlar va na janjal-suronlar, na kuch sinash musobaqalari va na oʻz xotini kirardi. Endi tushida uzoq oʻlkalar va qirgʻoqqa chiqayotgan sher bolalarinigina koʻrardi, xolos. Ular xuddi mushukchalar singari gʻira-shira tun qoʻynida gʻujgʻon oʻynashar va chol bolaga qanchalik muhabbat qoʻygan boʻlsa, bularni ham shunchalik sevar edi. Ammo bola hech qachon tushiga kirmasdi.

Chol uygʻonib ketdi, ochiq qolgan eshikdan oyga nazar tashladi va kiyinib tashqariga chiqdi, yozildi, bolani uygʻotish uchun yoʻldan yuqoriga qarab ketdi. Tonggi salqindan junjikdi. Ammo bu vaqtincha ekanini va tezda qayiqqa oʻtirib, eshkak esha boshlashi bilan isib ketajagini chol bilar edi.

Bola yashaydigan uyning eshigi ochiq edi, chol oyoq uchida ichkari kirdi. Bola old xonadagi karavotda uxlab yotar, oyning sinq nurida chol uni tanib ola bilardi. U bolaning oyogʻidan ohista ushladi va u to uygʻonib, yelkasiga agʻdarilib oʻziga qaramaguncha, tutib turdi. Chol unga imo qildi; bola karavot yonidagi kursidan cholvorini olib, oʻtirganicha kiyib oldi.

Chol uydan chiqdi, bola ham unga ergashdi. U hamon chala uyquda edi va chol uning yelkasidan quchib, dedi:

— Meni kechir.

— Qu e Va! — dedi bola. — Biz erkaklarning qismatimiz shunaqa oʻzi. Nima ham qiliyu boʻlard.

Ular cholning kulbasiga tushib borishdi. Butun yoʻl boʻylab, qorongʻida oʻz qayiqklarining machtalarini koʻtarib olgan oyoq yalang kishilar borishardi.

Kulbaga kelishgach, bola qarmoq kalavalari solinan savat, changak va garpunni koʻtardi, chol esa, machta va unga oʻralgan yelkanni yelkasiga ortdi.

— Qahva ichasanmi? — soʻradi bola.

— Avval mana bularni qayiqqa eltib qoʻyaylik, keyin qahva ichamiz.

Ular baliqchilar uchun juda erta ochiladigan tamaddixonada konserva bankada qahva ichishdi.

— Yaxshi uxlab turdingmi, qariya? — soʻradi bola; uning issiq oʻrinni saharu mardon boʻlmasdan tark qilganidan qiynalayotgani koʻrinib tursa ham, har qalay, u, boyagiga qaraganda ancha tetik tortgan edi.

— Juda yaxshi, Manolin. Bugun omadimiz kelishiga ishonaman.

— Men ham, — dedi bola. — Endi men sardinlarimizni va sening hoʻraklaringni keltiray. Mening sherigim mayda-chuydasini oʻzi tashiydi. Narsalariga boshqalarning qoʻl urishini yoqtirmaydi.

— Sen bilan biz boʻlsak, unday emasmiz. Yoshing beshlarda ekanligidayoq, senga u-buni tashitib oʻrgatganman.

— Bilaman, — dedi bola. — Toʻxtab tur, hozir qaytaman. Qahva ichib oʻtir. Bu yerda bizga qarz berishadi.

U marjon riflari ustidan yalang oyoqlari bilan shilp-shilp odim tashlab, xoʻraklar saqlanadigan sovuqxona tomonga ketdi.

Chol maydalab ohista qahva ho‘pladi. Hozir qonib qahva ichib olish kerakligi, chunki shu bilan endi uzzu-kun tuz totmasligi cholga ayon edi. Ovqatlanishning o‘zi allaqachonq uning joniga tekkan va chol hech mahal dengizga o‘zi bilan yegulik olib chiqmas edi. Qayiqning burnida suv to‘ldirilgan shisha saqlanar — cholga kechgacha shuning o‘zi kifoya edi.

Bola sardinlar va gazetaga o‘ralgan xo‘raklarni ko‘tarib qaytib keldi.

Baliqchilar so‘qmoq bo‘ylab mayda toshlarni shovdirata-shovdirata suv bo‘yiga tushib kelishdi. Ular qayiqning tagidan ko‘tarib, suvga siljitishdi.

— Ishing o‘ngidan kelsin, qariya.

— Seniki ham.

Chol eshkaklarning arqondan qilingan xalqasini qayiqning ikki chetidagi qoziqlarga o‘rnitib mahkamladi-da, oldinga enkayib, qayiqni qorong‘ida gavandan olib chiqa boshladi. Boshqa yerlardagi qayiqlar ham dengizga qarab yo‘l olgan, oy tepaliklar ortiga o‘tib ketganidan chol ularni ko‘rmas, ammo eshkaklarning suvga urilgan ovozini baralla eshitardi.

O‘qtin-o‘qtin quloqqa kishilarning goh u qayiqdan, goh bu qayiqdan chiqayotgan tovushi chalinardi. Ammo aksar qayiqlarda sukunat hukm surar va o‘sha yoqdan faqat eshkaklarning cho‘pillagani eshitalardi. Ko‘rfazdan chiqqach, qayiqlar turli tomonga tarqab ketdi, qaysi baliqchi qaerdan baliq topishga umid bog‘lagan bo‘lsa, o‘sha yoqqa yo‘l tutdi.

Chol qirg‘oqdan ancha olisga ketishni avvaldanoq o‘ylab qo‘ygan edi; u yerning anvoyi bo‘yini ortda qoldirib, to‘g‘ri salqin tonggi okean quchog‘i sari eshkak ura boshladi. Okeanning baliqchilar «buyuk quduq» deb atashgan yeridan o‘tib keta turib, chol okean qa‘rida yaltirab turgan suv o‘simliklarini ko‘rdi. Bu yerda chuqurlik deyarli yetti yuz dengiz sarjini² miqdorida tikkasiga tushib borar va bunday oqim okean tubining o‘tkir do‘nglariga urilib, aylana hosil qilganidan turli-tuman baliqlar to‘planishar, xususan, krivetka va mayda baliqlarning beqiyos to‘dalari yig‘ilib qolardi, juda katta chuqurliklarda esa, goho ko‘pdan-ko‘p karakatitsalar g‘ujg‘on o‘ynashadi: ular tunda okean yuziga chiqishadi va daydi baliqlarga yem bo‘lishadi.

Chol qorong‘ida tong yaqinlashayotganini sezdi, eshkak urarkan, qulog‘iga titroq tovush chalindi — uchar baliqlar suvdan chiqar va temirdek qanotlari bilan havoni kesib allaqayoqlarga g‘oyib bo‘lardi. Chol uchar baliqlarga mehr qo‘ygan, ular bu yerda, okeanda unga eng yaxshi hamroh bo‘lib qolgan edilar. Chol qushlar va ayniqsa, betinim oziq axtarib uchgan, ammo deyarli hech qachon uni topolmaydigan jimit va nozik dengiz qaldirg‘ochlariga achinib ketar va «Qushlar turmushi, qirinqora va katta, kuchli qushlarni hisobga olmaganda, bizning kun kechirishimizga qaraganda ham juda og‘ir. Okean gohida shu qadar ham berahm bo‘lar ekan, nima uchun qushlarni mana bu dengiz qaldirg‘ochlari singari nozik va shikasta qilib yaratganlar. Okean saxiy va go‘zal, ammo u goho to‘satdan shunday shafqatsiz bo‘lib ketadiki, uning ustida oziq ilinjida charx urib sho‘ng‘ib, ojiz va mungli ovoz bilan bir-birlariga jo‘r bo‘lib uchgan bu qushlar unga nisbatan benihoya zaif va mo‘rt ko‘rinadi», deb o‘ylardi.

U har doim dengizni, unga muhabbat qo‘ygan hamma kishilar kabi xayolidan ispanchasiga la mar deb atardi. Ayrim paytlarda dengizga mehr qo‘ygan odamlar, u haqda badxazm gaplar aytishadi, ammo doimo bu gaplar dengiz emas, go‘yo ayol ustida borayotganga o‘xshaydi. Akula jigarining narxi oshib borayotgan kunlarda sotib olingan motorli qayiqlarda yurib, qarmoqlariga po‘pak o‘rniga buy³ ishlatadiganlar xilidan bo‘lgan yoshroq baliqchilar esa dengizni Vel mar deb ataydigan va unga er kishiga qaraganday qaraydilar. Ularning nazdida dengiz go‘yo, hududsiz bir sayhon, go‘yo bir raqib, gohida esa, hatto bir dushman bo‘lib ko‘rinadi.

² S a j y e n – sarjin – 2,13 m ga teng uzunlik o‘lchovi (tarj).

³ B u y – baken (tarj).

Chol bo'lsa, doimo dengiz tiyilganda, goh tengi yo'q saxovatlar in'om etib, goh tumtayib turib oluvchi xotin kishini ko'z o'ngiga keltiradi. Agar u yengiltak yoki xunuk ishlar qilib qo'ysa, nima ham qilib bo'lardi, tabiati o'zi shunaqa demoqlikdan boshqa iloji yo'q. «Oy xotin kishining qitig'iga tegib, jo'shtirib yuborganday, dengizni ham javlon urdiradi», deb o'ylardi chol.

U kuchanmasdan, bir me'yorda eshkak urar, chunki oqim girdob hosil qilmagan joylardan tashqari, okean sirti tep-tekis, silliq edi. Chol o'zi bajarishi kerak bo'lgan ishning uchdan bir qismini oqimga qo'yib bergan va kun yorishganda, u xuddi shu mahalda yetishni mo'ljallagan yerdan ham ancha olisga ketib qolganini ko'rdi.

«Juda chuqur joylarda butun bir hafta ov qilib, hech narsa tutganim yo'q, — deb o'yladi chol, — bugun men bonito va albakore to'dalari qaerda bo'lsa, o'sha yerda baxtimni sinab ko'raman. Xudodan bo'lib, yirik baliq uchrab qolsa-ya?»

Hali tong oqarmasdan, xo'rak qistirilgan qarmoqlarini suvga tashladi va qayiqni oqimda ohista boshqarib bordi. Xo'raklardan biri qirq dengiz sarjinicha chuqurlikda edi, boshqasi yetmish besh sarjin pastga tushdi, uchinchi va to'rtinchilari esa yuz va yuz yigirma besh sarjin chuqurlikka cho'mdi. Xo'raklarning bosh qismi pastga osilib turar, qarmoqning o'qi xo'rak-baliq ichidan o'tkazilib, mustahkam qilib qo'yilgan, qarmoqning o'zi — buklamasi va suyrisi yangi sardinlar bilan qoplangan edi. Sardinlar qarmoqqa ikkala ko'zidan o'tkazilgan va ular po'lat buklamada marjondek tizilib turardi. Yirik baliq qarmoqqa yaqinlashganda, uning har bir luqmasi nechog'liq totli va ishtaha qo'zg'aydigan darajada mazali ekanligini sezardi-qo'yardi.

Chol, bola berib yuborgan ikkita yangi tutilgan yirtqich baliq — tunetsni eng uzun chilvirlarga xo'rak qildi, qolgan ikki chilvirga esa, kattakon zangori makrel bilan sariq umbritsani ildi. Bulardan avvalgi ovda foydalargan bo'lsa-da, ular hali ham yangidek turar, ajoyib sardinlar esa, ularni xushta'm qilar, baliqlarning nafsini qitiqlardi. Yo'g'onligi katta qalamday bo'lgan har bir chilvir pishiq, egiluvchan chiviqqa tortilgan ediki, baliqning yemga sal bo'lsa ham tegib o'tishidan chiviq suvga egilardi. Bundan tashqari, chilvirlar har biri qirq sarjin uzunlikda bo'lgan navbatdagi kalava uchlariga ulangan, bu kalavalar yana boshqa ehtiyat shart kalavalarga ulanishi mumkin edi. Kerak bo'lganda, ilingan baliqni uch yuz sarjin uzoqlikka qo'yib yuborilsa ham bo'laveradi.

Endi chol ko'k chiviqqlar bortga egilmasmikin, deb kuzatib o'tirar va chilvirning suvga tik hamda lozim bo'lgan chuqurlikka tushishiga e'tibor berib, ohista suzardi. Hammayoq yorishib ketdi, quyosh mana-mana chiqaman derdi.

Quyosh dengizdan bilinar-bilinmas ko'tarildi va boshqa qayiqqlar ham cholning ko'ziga tashlandi, ular qirg'oqqa ancha yaqin bo'lib, butunlay oqim bag'rida suvga past cho'kkan holda turar edilar. Keyin oftob shu'lasi o'tkirlashdi, suvda uning yolqini aks etdi, quyosh ufqdan batamom ko'tarilganda, dengizning sip-silliq sirti yolqin nurlarini to'g'ri ko'zga keltirib urdi-yu, qattiq azob bera boshladi: chol suvga qaramasdan, eshkak tortishga harakat qildi. U o'z chilvirlari cho'zilib ketgan sim-siyoh dengiz tubiga tikilib o'tirardi. Uning chilvirlari suvga boshqa baliqchilarnikiga qaraganda tikroq tushar va yemishlar har xil chuqurliklarning tayin bir o'rnida o'z o'ljasini kutardi. Boshqa baliqchilar o'z qarmoqlarini oqimga beparvo qo'yib berishar, natijada yuz sarjingga tashladim deb o'ylagan qarmoqlari ayrim paytlarda oltimish sarjin chuqurlikka zo'rg'a yetgan bo'lardi.

«Men qarmoqlarimni doimo bexato tashlayman,— deb o'yladi chol.— O'zi ishim o'ngidan kelmayapti. Yana kim biladi? Ehtimol, baxt bugun menga ham kulib boqar. Har kunning o'z taomili bor. Albatta, kishining ishi yurashib turganiga nima yetsin. Ammo men o'z ishimning puxta bo'lishini ma'qul ko'raman, Baxt kelgan chog'da, uni kutib olmoqqa tayyor turaman».

- Lituz.com

Elektron kitoblar

**To'liq qismini Shu tugmani
bosish orqali sotib oling!**